

Irena Eichlerówna

„W momencie, kiedy otwiera usta i sły-
chać ten niezwykły głos, w pokoju za-
czyna działać magia” — pisze Maria Sten
o swoich wrażeniach z wizyty u Ireny
Eichlerówny. Skoro tak — trzeba się
poddąć i wzorem większości krytyków
zacząć od głosu.

O głosie Eichlerówny napisano tyle, że
z wypowiedzi na ten temat można by
już ułożyć spory tom.

„Jest silny, pełny. Ale może głąskać
aksamitną miękkością, mówić namiętnym
szepem, subtelnie cierpieniem, które
oddziałuje głęboko, trafia w uczucia u-
kryte, od najsubtelniejszych do najmoc-
niejszych, burzliwych i patetycznych”.

„Dominujący ton jest głęboki i pełny.
Silny w słowie, soczysty w dyskusji”.
Głos ten „wymaga oddzielnej rozprawy
muzycznej” — twierdzi autor dużego
studium krytycznego o Irenie Eichlerów-
nie — E. Krygier-Szrajer. A Lechoń
wspomina w związku z występami ar-
tystki w USA: „Eichlerównie wystarczy-
ło odezwać się swym niesamowitym gło-
sem, aby obudzić w nas poczucie poezji,
świadomość tragicznej zagadki naszego
bytu”.

Istotnie, głos Eichlerówny zajmuje
„centralne miejsce w arsenale środków jej
gry”. Uderza oryginalnością barwy,
rozległością dźwięków i precyzją brzmie-
nia. Ale przecież w końcu nie o to cho-
dzi. Nie chodzi o głos, tak jak nie chodzi
o urodę, czy inne walory zewnętrzne.
Chodzi jak zawsze, jak w każdej dzie-
dzinie sztuki o to, co artysta ma do po-
wiedzenia. Na pewno nie byłoby o tym
warto wspominać, gdyby nie fakt, że na
terenach tej ciągle od nowa odkrywanej
Ameryki obserwujemy znowu nieporozu-
mienie. Część krytyki chciałaby, żeby ar-
tystka nie miała nic do powiedzenia, że-
by nie mówiła nic od siebie, żeby prze-
mawiając ustami tej czy innej postaci,
myślała tylko jej głową i czuła tylko
jej sercem. Słowem żąda kompletnej me-
tamorfozy, żąda cudu. A Irena Eichle-
równa pragnie, jak każdy artysta z praw-
dziwego zdarzenia tworzyć „cuda”, ale
innego rodzaju: chce ować nadną widownię
własną myślą i nasycić ją wła-
sny ucuciem. Inaczej — będąc Szime-
ną czy Marią Stuart — pragnie być
przede wszystkim sobą. Dlatego miesią-
cami pracuje nad tekstem, urabia rolę
tak, aby potem, gdy wyjdzie na scenę,
móc na kanwie wziętej od autora u-
kazać to co ma ludziom do przekazania
i co za pośrednictwem danej postaci da
się przekazać.

Ale dość tej teorii — i tak, jak mówi
Wirth — „tam gdzie teoria teatru spo-
tyka się z Eichlerówną, zwycięża Eichle-
równa”.

*

Irena Eichlerówna ukończyła szkołę dra-
matyczną w 1929 r. Obecny na popisie
absolwentów dziennikarz tak pisał: „Dy-
rektor Zelwerowicz może się szczyt-
nie oszlirować tak czystej wody brylantu
aktorskiego”. A współczesny krytyk tea-
tralny głosił: „Pojawiła się na scenie
polskiej godna podziwu postać — Irena
Eichlerówna. Każdego wieczoru widzo-
wie teatralni z miłością i entuzjazmem
— bez tanich oklasków — przyjmowali
tę artystykę. Jej gra to nie był fajer-

werk, obliczony na epatowanie prostac-
kiej publiczki; oddziaływała świeżą ma-
towieścią prawdziwych pereł, które do-
strzec mogą tylko ludzie umiejący pa-
trzeć”.

A więc perły, brylanty, słowem — sa-
me superlatywy. Takie słowa towarzy-
szyc będą odtąd każdej z sześćdziesięciu
kilku ról, kreowanych przez Irenę Eich-
lerównę. Wymieńmy bodaj parę — te,
które stały się niezapomnianym przeży-
ciem dla widzów i weszły do historii
polskiego teatru, jako jego czołowe osią-
gnięcia.

Kreacja we „Fräulein Doktor” Jerzego
Tepy... Przedziwna to historia z tą sztu-
ką. Tępa — spiker lwowskiego radia —
ujrzał kiedyś Eichlerównę na scenie i
postanowił... napisać dla niej sztukę.
Stworzył szereg obrazów dramatycznych
o sensacyjnej treści, w których melodra-
mat przepłatał się ze scenami „rewolwe-
rowymi”. Bohaterką tego wszystkiego by-
ła kobieta-szpieg, kobieta-demon, a za-
razem nieszczęśliwe, chore, samotne stwo-
rzenie, które naprzemian cierpi i strzela.
I z tej roli Eichlerówna uczyniła arcy-
dzieło. Jakub Lewites napisał po przed-
stawieniu: „Znałem dwie aktorki, które
tak umiały wstrząsnąć duszą widza i słu-
chacza; Eleonora Duse i Helena Thinnig.
Te dwa nazwiska starczą za wszystkie
pochwały”. A sprawozdawca teatralny
„Depszy” uzupełnił: „Cóż, powiem
wprost; od Modrzejewskiej takiej gry nie
widziałem”.

W 1934 r. Eichlerówna przenosi się (ze
Lwowa) do Warszawy, gdzie w dwa lata
później kreuje na scenie Teatru Nardo-
wego niezapomnianą Szimenę w „Cydzie”.
O tej roli powiedział Kazimierz Wierzyń-
ski: „Była to Szimena najwyższej klasy
aktorskiej, oparta na niespodziewanej,
nowoczesnej ekspresji... Eichlerówna na-
leży do tej samej rodziny aktorskiej,
co Jaracz. Są to mistycy sceny. Wyjdą
na nią, a już dzieje się coś, co nas
ujarzmia.” Od tej pory corneille'owska
Szimena jest ulubioną rolą Eichlerówny,
w której artystka nie ma sobie równych.

Ostatnią sztuką przed wojną była gra
na w 1939 r. „Madame Sans Gène” Sar-
dou, w której partnerem Eichlerówny był
Junosza-Stepowski. Z młodej praczki
paryskiego przedmieścia stworzyła arty-
stka w trzasku salw karabinowych i śpie-
wie „Marsylianki” postać monumentalną,
postać na miarę nadchodzących wyda-
rzeń.

Jeszcze o jednej roli przedwojennej
warto tu wspomnieć — choćby ze wzglę-
du na udane powiedzenie Ireny Krzywic-
kiej, recenzentki spektaklu. Chodzi o po-
stać Zanety w „Wilkach w nocy” Rittne-
ra. „Zrobiło się pusto, kiedy znikła ze
sceny” — napisała o tym przedstawieniu
Krzywicka, co odtąd każdy krytyk po-
czytuje sobie za obowiązek powtórzyć.

Po wrześniu Eichlerówna gra na sce-
nach polskich w Rumunii, potem w Pa-
ryżu, skąd w 1941 r. ucieka przed Niem-
cami do Afryki, a następnie do Brazylii.
W Rio występuje grając po polsku i po
portugalsku, nazywana powszechnie
przez krytykę brazylijską „polską Eleo-
norą Duse”. Do kraju wraca w roku 1948.

Po dwóch mniejszych rolach występuje
na scenie Teatru Poznańskiego w trage-
dii Racine'a „Fedra”. Był rok 1949 —

rok wielkiej „przebudowy” naszej kultu-
ry. Już w okresie przygotowywania sztu-
ki odezwały się głosy: „Po co dziś, kiedy
świat zmienia oblicze, dziś, w okresie
tworzenia się nowych form i treści, wy-
wlekać te zabytki?” A po premierze in-
terpretacja „Fedry” przez Eichlerównę
stała się przykładem formalizmu aktor-
skiego, „demonstrowania owoców osobi-
stej analizy”, arealistycznego pojmowania
rol.

Oczywiście publiczność oceniła Fedrę
inaczej i w oczach widzów teatralnych
Eichlerówna stworzyła jeszcze jedną wiel-
ką kreację aktorską.

W okresie „planowej” gospodarki reper-
tuarowej, tj. w latach 1950—1954 Eichle-
równa wystąpiła w sumie w sześciu ro-
lach, po czym następuje dwuletnia prze-
rwa. Wreszcie pod koniec 1955 nowy o-
brzmi sukces sceniczny: Eichlerówna gra
Marię Stuart Schillera. „Bardzo się cie-
szę — powiedziała — że nareszcie po
szesnastu latach gram znów na scenie
Teatru Narodowego, że nareszcie gram
znów w wielkim repertuarze.”

„Jest to gra, która przyjmuje pełną ar-
tystyczne ryzyko. Tak u nas już prawie
nikt nie gra” — pisał po przedstawieniu
Jan Kott. A obecny na premierze Ber-
tolt Brecht chciał koniecznie, aby Eich-
lerówna wystąpiła w jego „Berliner En-
semble”.

Potem była jeszcze Kamila Perichole
w „Karocy” z „Teatru Klary Gazul”
Prospera Merimée. (Co za duet z Meliną
Szczególnie ten moment, w którym ar-
tystka oświadcza wicekrólowi Peru, że
gdyby ją uwięził — lud wystąpiłby w jej
obronie. Tutaj ustami Kamili Perichole,
świadomej swej popularności wśród mi-
łośników teatru w Limie, przemówiła
Irena Eichlerówna, świadoma uczuć, ja-
kimi darzymy ją my).

Obecnie jest „Skiz” Zapolskiej, a nie-
bawem podobno ma być „Antoniusz i
Kleopatra” Szekspira. Czekamy, bo jak
słusznie zauważył Kydryński: „niezależ-
nie od dużego talentu artystki w każdej
roli, trzeba pamiętać, że Irena Eichle-
równa jest przede wszystkim tragiczką.”

I jeszcze jedno: sprawa filmu. Nie sły-
chać jakoś o zamiarach ukazania Eichle-
równy na ekranie. Może warto wobec
tego przypomnieć, co „Wiadomości Lite-
rackie” pisały przy okazji wejścia na
ekrany kin polskich filmu Morozowicz-
Szczepkowskiej pt. „Wyrok życia”: „Mu-
simy mieć pretensję do reżysera za zbyt
małe wykorzystywanie aktorskich zdol-
ności Eichlerówny, pierwszej artystki
polskiego ekranu, o której można mówić
poważnie, jako o aktorce w wielkim sty-
lu.” *)

*

Nielatwe jest zadanie dziennikarza,
który ma napisać artykuł o Irenie Eichle-
równie. Artystka nie lubi mówić o sobie,
a z rozmowy ogólnej, w dodatku bardzo
krótkiej, trudno wyciągać jakieś wnioski.
Pozostają wrażenia...

Wrażenie pierwsze — to dystans, ol-
brzymi dystans, którego zmniejszenie
choćby o cal wymaga od rozmówcy, od
każdego rozmówcy — dużego wysił-

(dokończenie na str. 4)

*) Ponadto I. E. występowała w wersji
filmowej „Róży” Zeromskiego.

Irena Eichlerówna

(dokończenie ze str. 1)

ku intelektualnego. Co tworzy ten dystans? — chyba nie to, że „oczy patrzą wyjątkowo świeżym chłodem“ — jak chce jeden z krytyków.

Wrażenie drugie — to coś, co Maria Sten w swoim wywiadzie wzięła za zmęczenie, a co w moim przekonaniu jest zamyśleniem: może trochę gorzkim zamyśleniem nad skomplikowanym „dzisiaj“ i nieodgadnionym „jutro“. Bo dla ciemnego „wczoraj“ artystka ma uśmiech politowania: „jakież to małe — mówi — jakież to wszystko małe...“ Co nie przeszkadza, że jednocześnie pochyliła się z namysłem nad ludźmi, dla których na dobrą sprawę szkoda chwili zastanowienia: nad tymi, którzy „dla kanapy z „Desy“ gotowi byli niemal na wszystko.“ Takie zamyślenie jest twórcze — wyrastają z niego postacie, które obydśmy jak najprędzej ujrzeli na scenie.

J. G.